

Drieëndertigste jaargang - nummer 1 - 2015

KWARTAALBLAD VOOR HET
ECONOMIE-ONDERWIJS EN ZIJN DIDACTIEK

FACTOR
D

Foutenanalyse
EcoAnders
Examencorrectie

Van de redactie

In dit nummer komen twee leden van De Vrolijke Economen (DVE) aan het woord. Evelien Hoekman neemt ons mee naar een ander soort economieles in het kader van haar 'plusprogramma'. Een aantal keren per jaar geeft ze tijdens de les een lezing of nodigt daarvoor een gastspreker uit. Linda van Haren laat ons alvast snoepen van de M&O-bundel met activerende werkvormen. Hierover heeft ze al vorig jaar tijdens de LWEO-conferentie een workshop gegeven, dit jaar ook weer en na nog een jaar van noeste arbeid is bovendien de definitieve bundel gepresenteerd. Henk Vercoulen presenteert een manier waarop leerlingen zelf een analyse kunnen maken van de fouten die tijdens een toets zijn gemaakt. Het kan de aanzet zijn voor een daaropvolgend reparatietraject. Olivier bekritiseert in zijn cartoon het zelfzuiverend vermogen van ons bankwezen. Doctor Fact heeft in de nieuwe economiebegrippen van het Teulingsprogramma een groot aantal homoniemen gevonden. Marius beschrijft hoe docenten door hun gedrag en de wijze waarop ze oog hebben voor de individuele leerling sterke invloed op de werkhouding van deze leerling kunnen hebben. Lenie Kneppers beschrijft in een tweede artikel een interessante website en gaat daarbij in op de strategie van de 'gedocumenteerde probleemoplossing'. Wim van Kleef bekritiseert het omkeren van 1e en 2e correctie wat zeer waarschijnlijk vanaf 2016 staat te gebeuren (als de handtekeningenactie geen succes heeft). En Sterre komt tot de conclusie dat een advies van een onderbouwdocent beter opgevolgd kan worden dan af te wachten tot je in de examenklas zit. Roel Grol mogen we niet alleen verwelkomen als nieuw redactielid bij Factor D, maar hij komt ook met een boekbespreking van 'The paradox of choice' waarin de auteur aangeeft dat de overkill aan keuzemogelijkheden wel eens de verklaring zou kunnen zijn waarom het werkelijke economische keuzegedrag vaak anders is dan het in theorie veronderstelde neoklassiek economische keuzegedrag. By the way doet Roel ook nog een suggestie voor een aanvulling op het curriculum.

Wij wensen u weer veel leesplezier. Reacties zijn welkom op info@soeo.nl

Henk Vercoulen

Inhoud

- 1 EcoAnders - deel 1: lezingen
Evelien Hoekman
- 3 Alvast spieken in de bundel met lesideeën voor management en organisatie
Linda van Haren
- 5 Correctie omgedraaid
Wim van Kleef
- 7 Begrippen, maar dan anders
Doctor Fact
- 8 Leren van je fouten begint bij een analyse
Henk Vercoulen
- 10 Boekbespreking: 'The paradox of choice: why more is less' (Barry Schwartz)
Roel Grol
- 12 Had ik maar meteen geluisterd naar mijn onderbouwdocent
Sterre
- 13 Cartoon
Olivier
- 14 Interessante websites (2)
Lenie Kneppers
- 16 De drijfveer van een leerling
Marius

Foto's op cover en binnenin zijn genomen in de beeldentuin van het Kröller Muller Museum.

EcoAnders - deel I: lezingen

Evelien Hoekman

Economie maar dan anders. Een uurtje geen standaard lesstof maar elke week een economisch relevante verrassingsles die losstaat van de huidige lesstof. Ditmaal de lezingen die plaatsvinden tijdens EcoAnders.

In de vorige Factor D schreef ik over de EcoCinema waarin ik leerlingen elke vrijdag een economisch tv-programma laat zien¹. In dit artikel het eerste deel over EcoAnders: lezingen. De EcoCinema en EcoAnders maken deel uit van het economische plusprogramma dat ik geef tijdens de uren op het Etty Hillesum Lyceum in Deventer. De lessen zijn op elkaar afgestemd, maar los van elkaar te volgen en er is geen voorkennis vereist.

Het aanbod van het plusprogramma probeer ik zoveel mogelijk af te wisselen. De EcoAnders-lessen laten zich grofweg indelen in vier categorieën: lezingen, doe- en knutselopdrachten, klaslokaalexperimenten en lessen met een wedstrijdement. In deze artikelenreeks zullen alle categorieën een keertje aan de orde komen.

Mijn belangrijkste doelstelling van het plusprogramma is om de leerlingen te laten zien dat het vak economie meer is dan sommen maken en theorie leren. Economie is overal en heeft veel meer kanten

dan het boek kan laten zien. De EcoAnders-uren zijn een goede mogelijkheid om de praktijk de school binnen te laten komen. De gegeven lezingen hebben heel uiteenlopende onderwerpen. Een gedeelte van de lezingen geef ik zelf, maar ik probeer elk blok ook een gastspreker te regelen die iets over een economisch onderwerp naar eigen keuze verteld.

Eigen lezingen

Een paar keer per jaar geef ik zelf een lezing aan mijn leerlingen over een onderwerp dat mij aanspreekt en waar in de normale lessen geen

ruimte voor is. Het is voor mij een stok achter de deur om me weer eens in een onderwerp te verdiepen. Iets wat ik met plezier doe, maar waar ik helaas lang niet altijd tijd voor maak. De nobelprijs voor economie is voor mij een standaarditem geworden. Een les over de winnaar van dit jaar en wat hij of zij gedaan heeft waardoor ze de prijs hebben gekregen. Ik probeer hier beeldmateriaal bij te zoeken en de theorie in Jip-en-Janneke-taal te verwoorden. Een ander onderwerp dat ik vaak doe, is een land waar ik op vakantie geweest ben. Zo ben ik met onze leerlingen mee geweest op studiereis naar China en heb daarna een lezing gegeven over de Chinese munt. Natuurlijk over de vaste wisselkoers en de gevolgen hiervan, maar ook over de afbeeldingen op de briefjes. Dit zijn namelijk beroemde plaatsen in China. Het biljet van 1 yuan heb ik live gezien en het bijbehorende Chinese Romeo en Julia verhaal is geweldige nutteloze-feitenkennis. Mijn komende uitdaging is Thomas

Piketty en ook bitcoins lijken me een geschikt onderwerp.

Gastsprekers

Een les van een gastspreker is altijd spannend. Weet hij of zij de aandacht van de leerlingen een lesuur vast te houden? Soms is een gastcollege niet wat je er van te voren van verwacht, maar meer dan eens ben ik zeer positief verrast door het college. Ik vind het een goede zaak dat leerlingen meer zien dan alleen de schoolmuren en het schoolboek. Het is goed om eens na te denken over maatschappelijke kwesties of over de baan die je wilt in de toekomst.

¹Evelien Hoekman is economiedocente op het Etty Hillesum Lyceum in Deventer en lid van DVE (de vrolijke economen)

Daarom laat ik ook regelmatig zzp-ers hun verhaal doen. Mensen die niet braaf werken van 9 tot 5, maar op een totaal andere manier hun brood verdienen. Als je ouders dit wel doen, gaat er als leerling een wereld voor je open (zie kader 1).

Een gastspreker op school hoeft echt niet veel te kosten. Het is volledig geaccepteerd dat je voor een lezing op een school niet meer dan een flesje wijn krijgt. Mensen weten dit en vaak is er wel een potje op hun werk om de tijd te verantwoorden. Ik heb nog nooit gastsprekers betaald, de meesten vinden het een eer om gevraagd te worden. Ze zien het als 'iets goeds doen voor de maatschappij' en stiekem ook een manier om reclame te maken.

Het regelen van gastsprekers doe ik via mijn eigen netwerk en dat van mijn collega's op school. Zo heeft mijn teamleider Henk Voorend een gastcollege gegeven over zijn tijd als ontwikkelingseconoom in Afrika. De financieel directeur van het gehele Etty Hillesum Lyceum, Vincent Assink, heeft een enthousiast verhaal gehouden over wat een leerling per jaar kost. En de man van een collega heeft een les gegeven over zijn werk bij Goudappel Coffing uit Deventer, wereldwijd marktleader voor interactieve matrixborden boven de snelweg.

Daarnaast heb ik vrienden, kennissen, sportgenoten en oud-studiegenoten gevraagd om over hun werk te vertellen. Een goede vriendin, Kirsten Ipema, die werkt bij Royal Haskoning heeft een verhaal verteld over de crisis in de bouw. De fiscus (penningmeester) van de Studenten Roeivereniging Boreas heeft vertelt hoe het zit met de financiën van een studentenvereniging. Een oud-studiegenoot deed mee in de wedstrijd voor 'young professional of the year' en wilde zich maatschappelijk inzetten. Hij kwam vanuit Almere naar Deventer om te vertellen over zijn werk bij ING.

Speeddaten

Door mijn eigen werk als zzp-er voor Citroengeel.nl ben ik via oud-roeiengenoten terechtgekomen in het netwerk van zzp-ers in Deventer. Ik heb heel veel leuke en ondernemende mensen ontmoet en leer nog steeds

Kader 1 De top vijf gastcolleges met de meeste leerlingreacties

1. Financieel directeur Go Ahead Eagels: Financiën van een voetbalclub.
2. Financieel directeur Etty Hillesum Lyceum: Wat kost een leerling?
3. Gele ballon: Waar directe ruil toe kan leiden.
4. Speeddate zzp-ers van www.coworkfriday.nl.
5. Fiscus-studentenroeivereniging Boreas: De financiën van een studentenvereniging.

nieuwe mensen kennen. Een tijd lang kwamen ze op vrijdag bij elkaar op een plek in Deventer om samen te werken³. Ik kon niet naar deze ontmoetingen omdat ik op vrijdag voor de klas sta. Dus heb ik ze uitgenodigd om een dag lang bij ons op school te werken. De ondernemers vonden het erg leuk om weer eens in een school te zijn en mijn leerlingen hebben tijdens EcoAnders met ze gespeeedatet. In groepjes van drie of vier, drie keer een kwartier praten met twee ondernemers. Een hele verrassende les. Ook Arjan de Putter hoort bij deze groep. Hij is van www.degeleballon.nl. Hij vertelde over zijn directe-ruil-avontuur en met behulp van ons leerlingenparlement gingen er 1000 gele ballonnen met wensen van leerlingen de lucht in.

Er zijn ook (gratis) landelijke initiatieven om gastsprekers op school te krijgen:

- Dagjelesgeven.nl
- 'Accountant in de klas' www.accountantworden.nl → gastles
- Gastindeklas.nl
- De Kamer van Koophandel en de belastingdienst hebben speciale voorlichters voor op scholen

Leerlingen hebben regelmatig ook suggesties voor leuke gastsprekers, hun ouders, een tante of een familie vriend die bereid is om op school over zijn of haar baan te komen vertellen. Ik heb in het verleden ook twee leerlingen een gastles laten geven over hun eigen bedrijf. Kevin van der Veer was al tijdens zijn vwo-tijd betrokken bij *Bliiep, de telefoonprovider voor jongeren. Thijn Felix wilde

na zijn vwo graag op wereldreis en om dat mogelijk te maken startte hij met PureTech². Hij repareert onder andere mobieltjes en levert onderdelen. Het bedrijf was echter zo'n groot succes dat hij eigenlijk niet meer op wereldreis kon omdat hij het bedrijf niet wilde stopzetten. Uiteindelijk heeft een goede vriend van hem de zaken waargenomen. Beiden gaven een ontzettend leuke gastles over hoe ze hun zaken aangepakt hebben en waar je tegen aanloopt, als je als (minderjarige) scholier ondernemer wordt.

Vorig jaar heeft een profielwerkstukgroep van mij een 'economische collegetour' georganiseerd bij ons in de collegezaal. Het was een reeks van lezingen en economische spellen zoals 1 tegen 100. Het was zeer succesvol, de sprekers waren Mathijs Bouman van RTL Z, de burgemeester van Deventer en de favoriete van de leerlingen: de financieel directeur van de Go Ahead Eagels. Ons leerlingenparlement was ook zeer enthousiast en wie weet gaan ze dit initiatief oppakken. ■

¹ zie www.citroengeel.nl/artikelen

² <http://puretech.nl>

³ www.coworkfriday.nl

Alvast spieken in de bundel met lesideeën voor management en organisatie

Linda van Haren

U heeft er even op moeten wachten. Maar dit voorjaar zal de M&O-bundel van De Vrolijke Economen (DVE) gepresenteerd worden¹. Het is een bundel vol met activerende lessen. In dit artikel probeer ik u alvast een beeld te geven van een aantal van de lesideeën die u binnenkort kunt inzetten tijdens uw lessen.

In de M&O-bundel komen verschillende domeinen aan bod en is er een scala van verschillende werkvormen. De opdrachten zijn uitgebreid omschreven en er zijn handige docenten- en leerlingeninstructies aanwezig. Heeft u een opdracht een keer gedaan, dan kunt u al snel variëren in deelopdrachten en het wel of niet gebruiken van de handleidingen. Hierdoor kunt u opdrachten personaliseren zodat deze voor u het meest bruikbaar zijn.

Ondernemingsplan

De bundel start met een opdracht waarin alle losse onderdelen van het vak M&O samenkomen. Het schrijven van een ondernemingsplan. Een uitgebreide opdracht, vooral als het u lukt om als deskundige helpdesk of jury contactpersonen uit het bedrijfsleven weet te strikken zodat de eindverslagen en presentaties nog meer cachet krijgen. Door tijdens een les bijvoorbeeld vier personen met verschillende achtergronden uit te nodigen, krijgen de leerlingen feedback op de verschillende onderdelen. Bijvoorbeeld een accountant, marketeer, communicatieadviseur of medewerker van een bank. Vindt

u het lastig om iemand te vinden? Zet een oproep in de nieuwsbrief op school, ouders zijn werkzaam in de meest uiteenlopende branches en zeer bereid tot meewerken. De tweede opdracht sluit hierop aan door in te gaan op het solliciteren naar een baan. Dit zou kunnen met een rollenspel, ik weet dat Randstad wel eens trainingen geeft, wellicht is de lokale vestiging bereid een rol te spelen. De leerlingen ontwikkelen bij deze opdracht zelfkennis door te kijken naar hun kwaliteiten en leren zo ook waardering voor elkaars sterke punten op te brengen. Zo wordt loopbaanoriëntatie gecombineerd met de schoolexamenstof en zijn leerlingen wellicht weer een stapje dichterbij de juiste studiekeuze.

Financiering

De bundel vervolgt met een aantal opdrachten waarbij de financiering van activiteiten aan bod komt. Door middel van verschillende contexten zoals het afsluiten van een mobiel abonnement, ganzenbord, financiële keuzes uitwerken en de opdracht 'Zoek de vout', moeten leerlingen op verschillende manieren reken- en argumenteeropdrachten oplossen. Bij Ganzenbord zit een mooi spelbord met natuurlijk vakjes als 'de put' en de 'de brug' zoals in het echte spel, het bord is ook bruikbaar als u zelf kaartjes met andere vragen over een ander onderwerp maakt. In tegenstelling tot het echte ganzenbord moet eerst een vraag juist beantwoord worden voordat er naar een volgend vakje gegaan mag worden.

De vragen zijn opgesplitst aan de hand van verschillende kleuren kaartjes. De categorieën zijn: enkelvoudige interest, samengestelde

interest, contante waarde en renten. Omdat ze zo opgesplitst zijn, kunt u het spel aanpassen aan het niveau van de leerling door een categorie weg te laten. Ganzenbord vraagt natuurlijk om mooie prijzen die de leerlingen met de meeste kennis over interest en renten kunnen winnen!

Verder bevat de bundel een groot aantal opdrachten over het domein

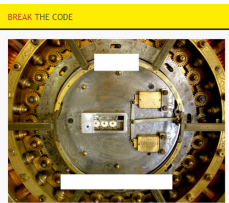
” een context om de rest van het jaar naar terug te kijken

financieel beleid. Met behulp van taartstukken wordt het begrip btw duidelijk en helder uitgelegd. Prijs- en efficiëntieverschillen berekenen de leerlingen met behulp van stroopwafels. De vwo-leerlingen gaan uitrekenen hoeveel mini-stroopwafels uit een ronde vorm gemaakt kunnen worden. Dit zijn de begrote gegevens. Als ze het daarna in werkelijkheid gaan doen, blijkt dat door de ronde vorm afval ontstaat en er meer grondstof nodig is dan van te voren gedacht. Hierdoor ontstaan er efficiëntieverschillen. Door de administratie hiervan op een werkblad bij te houden, zien de leerlingen hoe deze verschillen echt ontstaan. Aan

¹Linda van Haren is docente M&O, economie en IBC op het Thomas a Kempis te Arnhem en lid van De Vrolijke Economen (DVE)

het einde van de opdracht kunnen de leerlingen de stroopwafels lekker opeten, dat is een mooie beloning voor de noeste arbeid die ze hebben verricht. Het is en blijft voor sommige leerlingen een lastig onderwerp, maar door deze opdracht is er een context in het hoofd en kunnen ze er altijd aan terugdenken.

Break the Code

Het echte spel gaat beginnen bij 'Break the Code'! In groepjes moeten puzzels

opgelost worden, berekeningen worden gedaan en ten slotte moet de kluis gekraakt worden. De opdracht bestaat uit een woordzoeker met omschrijvingen, een vraagstuk met als context een lening voor activiteiten in het eindexamenjaar en een reeks van kleine opgaven over het periodoerekeningsstelsel. Dit blijkt volgens mijn leerlingen het hoogtepunt van het jaar te zijn. Ik splits de opdrachten op in drie lessen, drie maal de laatste 20 minuten van de les. De strijd barst al los na de eerste les, ze weten dan nog niet of ze de code goed hebben, maar zeer fanatiek verdedigen ze hem tegen afkijkers. Aan het einde van de derde les maakt met name de digitale kluis het spannend, elke keer de stress dan wel de vreugde of de code van het groepje wel of niet goed is. Er ontstaan discussies tussen leerlingen. Vaak hoor ik: 'Zie je nou wel?!'. Dit zijn voor een docent echt gave lessen om de leerlingen zo hard te zien werken.

'Game on' is de volgende opdracht in de bundel. Speel het spel met de leerlingen, toneelspel wordt extra beloond, want ze gaan een aantal rollenspellen spelen. De opdracht kan gespeeld worden als voorbereiding op het eindexamen of als extra oefening. Of een leerling nu beginner, gevorderd of expert is, iedereen kan stoeien met kosten en uitgaven op eigen niveau, want er zijn kaartjes voor elk niveau.

In 'Make your choice' worden leerlingen gestimuleerd om foute antwoorden te bedenken bij meerkeuzevragen op het gebied van kosten en uitgaven. Dit zorgt ervoor dat leerlingen intensief gaan nadenken over mogelijke fouten die ze zelf

zouden kunnen maken bij opgaven. Tegen de examentijd is het zeer nuttig om ze dit te laten beseffen. Want als ik zeg: 'De meest gemaakte fout is...', dan maakt het toch minder indruk.

Begrotingspringen

Bij de volgende drie opdrachten zijn de leerlingen veel in beweging. Begrotingspringen vraagt óf een leeg klaslokaal, óf bij lekker weer in de buitenlucht. Ik word er in ieder geval erg vrolijk van! De leerlingen gaan in een op de grond getekende liquiditeitsbegroting en/of resultatenbegroting staan op de plek waarvan ze denken dat het genoemde feit genoteerd moet worden. Er zijn legio voorbeelden te bedenken van gemakkelijk tot moeilijk. In de bundel hebben we een selectie voorbeelden geplaatst die u kunt gebruiken. Het allerbelangrijkste is natuurlijk dat de leerlingen kunnen uitleggen waarom ze daar zijn gaan staan. Aan elkaar uitleggen en beargumenteren gaat met een kleine klas gemakkelijker dan met een grote. Met een grote klas is een oplossing om te werken met een leerlingenjury.

Bij de opdracht over een chipsfabriek komen er losse onderdelen kijken en veel voorbereiding, maar voor de leerlingen die moeite hebben om alles via teksten te leren is het dé oplossing om inzicht te krijgen in de investeringsbegroting. En het is een context om de rest van het jaar naar terug te verwijzen. Ook bij de 'elfbalanspostentocht' komen er veel begrippen herhaaldelijk terug. Dat draagt bij aan het onthouden. Tegen mijn leerlingen zeg ik ook altijd: 'Bij Sesamstraat wordt alles duizend keer herhaald, dus door herhalen onthoud je het vast beter!'

Kengetallen

In de bundel zit ook een lessenserie over kengetallen. Een deel van deze serie is al eerder tijdens een lweo-conferentie gespeeld met enthousiaste collega's. Mijn leerlingen gebruiken

de 'perfecte balans' (zie foto) die uit de eerste les volgt, al weken tijdens het maken van de opdrachten uit het boek. Uit zichzelf! De drie lessen zijn los uit te voeren, achter elkaar of in een soort competitievorm. Erg leerzaam en de leerlingen zien dat het niet altijd moeilijk is om kengetallen te berekenen, maar dat er wel goed gelezen moet worden. Met name door de toelichting onder de balans die ze dan (deels) vergeten, te lezen..... Of deze klas de toelichting op het examen of tijdens de toets wel goed leest, zie ik 22 mei vanzelf.

De bundel eindigt met een grote opdracht over een snackcoerier. In deze opdracht komt veel aan de orde: investeren, afschrijven, het periodoerekeningsstelsel en nog veel meer. Verschillende onderdelen (met een smakelijke context) die gemakkelijk op te splitsen zijn, gedeeltelijk te maken zijn of over verschillende lessen te verspreiden zijn.

Uiteraard ontbreken de snel inzetbare woordslang en puzzels in deze bundel niet. Over welke onderwerpen? Tja, de handelsonderneming, de bv en de nv, maar laat ik niet alles verklappen. Er moet nog wel iets te raden overblijven.

Hopelijk heeft u een beetje een beeld gekregen van de opdrachten die u kunt verwachten. Voor vragen kunt u altijd terecht op onze website: www.devrolijkkeconomien.nl. Daar vindt u naast contactgegevens, ook printbaar materiaal bij de opdrachten. Via de inhoudsopgave kunt u bij de links en downloads komen. Ook kunt u daar het bestelformulier voor de bundels vinden.

Mag ik u ook verklappen dat de derde bundel met activerende opdrachten op het vlak van economie er aan zit te komen? Dit keer zijn de materialen geschreven rond de domeinen Schaarste en Ruil. U leest hier binnenkort vast meer over in Factor D.

Veel inspiratie, vrolijke en energerende lessen toegewenst! ■

¹ *Inmiddels is de bundel op de lweo-conferentie van 28 mei door DVE gepresenteerd.*

Correctie omgedraaid

Wim van Kleef

Per 2016 gaat het in: de omdraaiing van de correctie van het examenwerk. Eerst wordt dat door een leraar nagekeken die werkzaam is op een andere school. Vervolgens wordt het examenwerk terug gestuurd naar de school waar het examen is gemaakt. De leraar die les heeft gegeven aan de leerlingen, waarvan het werk is nagekeken door een collega van een andere school, treedt nu op als tweede corrector. Is deze omdraaiing een gelukkige keuze van de staatssecretaris?

Laten we het gedragsmatige aspect van deze omdraaiing eens bij de hoorn vatten. Welke prikkels ontstaan en zijn dit wel de goede prikkels? Zijn het geen perverse prikkels? Laten we beide situaties eens vergelijken.

De huidige situatie is er een waarbij ik als leraar het examenwerk van mijn eigen leerlingen beoordeel. Mijn eerste prikkel is om dat correct en objectief te doen. Ik wil immers geen toestanden met de tweede corrector. Het is erg pijnlijk als je op je vingers wordt getikt met de mededeling, dat je te soepel beoordeelt. Ik zou dan niet integer zijn en in feite ongeschikt om examenwerk van eigen leerlingen te beoordelen. Het laatste wat ik wil is, dat iemand mij meldt - min of meer terecht - dat ik niet integer zou zijn.

Mijn tweede prikkel is om de leerlingen - mijn leerlingen - aan een voldoende te helpen. Deze prikkel leidt er toe dat ik makkelijk en soepel wordt. Gelukkig is daar de tweede corrector op de achtergrond. Van hem wil ik natuurlijk het compliment krijgen dat ik mijn werk uitstekend heb gedaan. Niettemin vaar ik in het belang van mijn leerlingen scherp aan de wind, dat wil zeggen bij twijfel tussen 0 of 1 punt, toch die ene punt toekennen. Dat punt moet de tweede corrector

maar af zien te pakken. Misschien ziet hij het niet eens en als hij het al ziet, knijpt hij misschien wel een oogje dicht. Ik kan trouwens altijd nog zeggen, dat ik erg heb getwijfeld tussen 0 en 1 punt, maar dat ik uiteindelijk toch heb gekozen voor dat ene punt. Komt toch redelijk integer over, niet?

Ik heb me dagenlang uit de naad gewerkt om het pak eerste correctie

” Welke prikkels ontstaan?

rond te krijgen. Wordt mij enkele dagen later een nieuw pak examenwerk ter tweede correctie aangeboden. Of ik dat maar binnen een dag of wat bekeken wil hebben. Natuurlijk doe je dat. Het is immers je taak, je verplichting en je werk. Maar o, o, wat heb ik daar weinig zin in. Je hoopt uit alle macht dat de eerste corrector zijn werk goed heeft gedaan. Dan ben je snel klaar. Na een stuk of tien examens bekeken te hebben, heb je weinig commentaar op diens correctiewerk. Je kijkt nog even naar de leerlingen van die school, die er maar matig voorstaan

en als ook die examens keurig zijn beoordeeld, pak ik de telefoon en meld de eerste corrector dat hij zijn werk uitstekend heeft gedaan. Precies het compliment dat je zelf ook graag zou willen krijgen. Werk gedaan. Tijd voor vakantie.

Anders wordt het wanneer het correctiewerk echt te kort schiet. Je baalt als een stekker, je moet serieus aan de slag, het kost je uren, zo niet dagen en dan krijg je ook nog een vervelend gesprek met een collega, die zijn werk niet goed heeft gedaan. Wie heeft nu zin in dat soort gesprekken?

Kortom de prikkel als eerste corrector is om de correctie keurig te doen, maar wel soepelheid te betrachten waar het kan. De prikkel van de tweede corrector is zo min mogelijk tijd in de correctie te steken. Wat levert al dat werk immers op?

Nieuwe situatie

De leerlingen hebben het examen afgelegd en hun werk wordt aangetekend opgestuurd naar een collega, die werkzaam is op een andere school. Uiteraard ontvang ik in mijn rol als eerste corrector nu eveneens een dikke enveloppe van een andere school. Ik ga aan de slag en bedenk dat de tweede correctie heel serieus zal worden uitgevoerd. Het gaat immers om de leraar die maanden, zo niet jaren met deze leerlingen heeft gewerkt. Het laatste wat ik wil is gedoe met deze tweede corrector en die kan ik natuurlijk verwachten als ik te streng ben geweest. Dat zou de tweede corrector niet pikken. Logisch, het gaat wel om zijn leerlingen. En bovendien, deze tweede corrector wordt wel afgerekend door zijn rector als de resultaten teleurstellend zijn. 'Schrijf maar een verbeterplan', hoor ik mijn rector zeggen in een nare droom. Een verbeterplan, dat is niet alleen schofferend, het is ook nog eens de pest voor je reputatie. Gelukkig is het maar een droom.

Wim van Kleef is docent aan het Hervormd Lyceum Zuid te Amsterdam, vakdidacticus economie aan het ILO van de Universiteit van Amsterdam en redactielid van Factor D.

Ik besluit dat ik geen gedoe wil met de tweede corrector. Ik kijk na zoals ik dat vroeger ook altijd deed. Ik houd me aan het antwoordmodel en ben soepel waar me die ruimte wordt geboden. Eigenlijk verschilt de eerste correctie nu niet zo veel in vergelijking met die van vroeger. De reden waarom

„ Gedoe kan ik verwachten als ik te streng ben geweest

ik nog steeds op dezelfde manier corrigeer, is wel een andere geworden. Toen ging ik voor mijn leerlingen, nu veel meer om gedoe met de tweede corrector te voorkomen. Anticiperend op het telefoongesprek met de tweede corrector, bedenk ik, dat ik zeker geen ellenlang gesprek wil hebben en ruzie wil krijgen over elk wissewasje. Straks zit ik uren aan de telefoon met die collega. We komen er niet uit. Ik moet afreizen naar de school van de leraar in kwestie. Helemaal in het oosten van het land. Afschuwelijk. Kortom, ik kijk soepel na, maar maak het niet te bont en ik bedenk me daarbij dat dat tijdsbesparing gaat opleveren en het voorkomt bovendien nare gesprekken.

Ik heb mijn eerste correctie erop zitten en de dame van de administratie meldt me dat het werk van mijn leerlingen terug is. Nu begint mijn tweede correctie en dit keer heb ik er belang bij die tweede correctie heel precies uit te voeren. Het gaat wel om mijn kinderen en ik wil zeker geen verbeterplan gaan schrijven in de zomermaanden. Met een licht gevoel van agressie en opwindning neem ik plaats achter mijn bureau. Het eerste werk lijkt me tot en met vraag 5 goed nagekeken. Bij vraag 6 zie ik dat de eerste corrector een fout heeft gemaakt. Hij geeft 2 punten voor het antwoord, terwijl ik bij mijzelf te rade ga. Ik zeg tegen mezelf: 'Voor dit antwoord had ik geen 2 punten toegekend, hooguit 1'. Wat te doen? Moet ik in discussie gaan met de eerste corrector om deze score te verlagen naar 0 of 1? Ik besluit het niet te doen. Dat zou immers niet goed

zijn voor deze leerling, die het toch al zo moeilijk heeft. Ik realiseer me dat ik niet objectief ben. Dan komt vraag 11. Ik twijfel, ik vind het antwoord 1 of 2 punten waard. De eerste corrector gaf er 1. Ik besluit een poging te doen om deze score op een 2 te krijgen. En zo gaat het door. Te soepel nagekeken? Mij hoor je er niet over. Iets te streng beoordeeld? Ik probeer de score een puntje hoger te krijgen. En ik weet dat dat natuurlijk dikwijls zal slagen. De eerste corrector heeft ook geen zin in urenlange telefoongesprekken en ruzie en hij kan toch moeilijk alleen maar 'njet' verkopen. Zo ga je immers niet met collega's om. Van de 4 punten, die ik tracht binnen te halen, krijg ik er 3. Geen slechte score. Intussen voel ik mij een leerling die de bespreking van een proefwerk heeft aangehoord en die alleen maar op zoek is naar een beantwoording waar mogelijk nog een puntje aan te verdienen valt. Leerlingen zullen nooit zeggen dat het werk fantastisch is nagekeken. Ze zijn uit op verhoging van hun cijfer. En daar ben ik nu ook mee bezig. Een beetje genante vertoning eigenlijk en met objectiviteit heeft het allemaal niets te maken. En dan schiet mij een uitspraak van mijn vader zaliger te binnen: 'Nee heb je en ja kun je krijgen'. En zo is het en zo zal het gaan en daarom probeer ik bij vele vragen de score een puntje te verhogen. ■

Begrippen, maar dan anders

Doctor Fact

Verzonken kosten zijn in Nederland vooral in Limburg (de mijnen), en in Groningen (het aardgasveld). De boel verzakt en daar hebben ondernemers en particulieren veel kosten aan. Verzonken kosten heb je daarnaast bij begrafenissen en crematies. De familie moet veel geld betalen voor de kist, en die zie je niet meer terug, behalve als er iets verdachts aan de hand is.

Moreel wangedrag vertoont onze overbuurman. Die heeft vorige week zijn vrouw verlaten voor een jonger exemplaar. Iedereen bemoeide zich ermee. Uiteindelijk werd dit begrip een belangrijk onderdeel van de overspeltheorie.

Homogeen product. Dat is Thijs, meneer. Die heeft twee lesbische moeders.

Consumentensurplus. Kwam vroeger vaak voor in Oost-Europese landen. Dan stonden mensen in de rij voor een winkel te wachten tot ze aan de beurt waren, en kwamen vaak met lege handen thuis.

Stroomgrootheid: elektriciteitsverbruik. Oma zegt altijd dat mensen vroeger maar één keer per week douchten of in bad gingen, maar dat tegenwoordig mensen met zonnepanelen wel twee keer per dag de warmwaterkraan opendraaien.

Deflatie. Zo noemt mijn vader dat als hij een wind heeft gelaten. Jongens, ik heb even last van deflatie. Volgens mij heeft hij nooit iets begrepen van externe effecten.

Nivellering. Eerst had je wegen met kuilen. Toen die verdwenen en de wegen werden geasfalteerd, kon je spreken van nivellering. Daarna kwamen de drempels en de punaises. Denivellering dus.

Nash-evenwicht. Er staan vijf mannen in de kroeg, en ze

kiezen allemaal voor de op een na mooiste vrouw. Want wie het onderste uit de kan wil

Rechtspersoon: Geert Wilders. Tenminste dat vindt mijn moeder. Niet mijn vader, want die heeft erop gestemd. Nu ik erover nadenk vind ik economie een tikje eenzijdig, want er is nergens sprake van een linkspersoon.

Hierbovenstaande uitingen vinden economiedocenten voorbeelden van misconcepties. Kwestie van verkeerd begrepen leerstof. Tot is het niet zo gek om eens vanuit een andere filosofische invalshoek naar vaste waarden in het vak te kijken. Neem het begrip rechtspersoon. Waarom is een volwassen mens een rechtspersoon, en soms een bedrijf of een overheidsinstelling? Zij kunnen aansprakelijk gesteld worden, of genoegdoening verlangen. Maar zou een chimpansee dat ook niet moeten kunnen. Sommige apen worden tegen hun wil vastgehouden in een kooi. En er is een proces aangespannen tegen de eigenaar. Maar helaas werd de eigenaar in het gelijk gesteld door de rechtbank in New York. Reden: een chimpansee is geen rechtspersoon. Daarom zou het dier geen recht op vrijheid hebben.

Ik las dit in het juninummer van Quest. En nog meer rare juridische sprongen waarbij er al dan niet een rechtspersoon in het geding is. Een zaak van een vrouw die zich aangeklaagd heeft voor een ongeluk waarbij zijzelf het slachtoffer was, om een schadevergoeding van haar eigen verzekeraar los te peuten. Of de man die God heeft aangeklaagd, omdat hij ondanks zijn doop toch op het verkeerde pad terecht was gekomen. Kortom, lees de Quest. En bekijk nog eens, met je klas, de filmpjes van Arjan Lubach op Youtube. Want ook hij is in staat met een paar kwinkslagen de meest ingewikkelde economische zaken uit te leggen. Waarom Starbucks geen belasting hoeft te betalen, of het komende TTIP-verdrag tussen de EU en de VS, en zeker ook de chocoladecrisis. Veel plezier.

Leren van je fouten begint bij een analyse

Henk Vercoulen

Een toetsbespreking heeft voor een leerling vaak als belangrijkste doel te onderzoeken of er misschien toch nog wat meer punten uit te halen zijn. Voor een docent is het belangrijkste doel de leerlingen ten behoeve van het vervoltraject te wijzen op de gemaakte fouten. Twee doelen die nogal eens met elkaar kunnen botsen tijdens de bespreking. Daar zijn oplossingen voor te bedenken¹. Als een leerling een helder beeld wil krijgen van wat hij fout heeft gedaan, dan zou hij deze fouten moeten inventariseren. Daarvoor hanteert de sectie economie op onze school een foutenanalyseformulier. In dit artikel beschrijf ik de manier waarop wij dit analyseformulier inzetten in het leertraject van de leerling.

Al diverse jaren gebruik ik in incidentele situaties bij een toets met een slecht resultaat een analyseformulier waarmee een leerling kan ontdekken welke soort fouten hij gemaakt heeft. Sinds vorig schooljaar gebruiken we dit formulier systematisch binnen de sectie².

Voordat een leerling begint met de analyse moet hij eerst op het analyseformulier invullen op welke manier hij zich heeft voorbereid bij het maken en nakijken van de opdrachten uit het lesmateriaal, de zelftestopdrachten die niet in de les behandeld zijn en in hoeverre hij gebruik heeft gemaakt van het oefenmateriaal op de plussite (zie kader 1 voor een gedeeltelijk ingevuld formulier).

Daarna gaat hij aan de slag met een analyse van alle vragen die fout zijn gegaan. Met een trefwoord of korte omschrijving kan hij aangeven waar de vraag over gaat, zodat hij de bijbehorende stof later kan terugvinden. Vervolgens kan hij door een of meer kolommen aan te kruisen duidelijk maken waar het probleem zit: niet (goed genoeg)

Henk Vercoulen is docent economische vakken op het Maurick College in Vught en redactielid van Factor D.

geleerd, de informatie niet goed gelezen, een rekenprobleem, een redeneerprobleem, probleem met het formuleren van het antwoord, moeite met een meerkeuzevraag of een inzichtprobleem. Daarnaast kan eventueel nog een toelichting gegeven worden.

Het is voor leerlingen vaak wel moeilijk om met een heldere omschrijving of een trefwoord de inhoud van de vraag aan te duiden. Mijn hint dat de omschrijving moet helpen het item in de stof terug te vinden, kan dan wel eens helpen. Een andere optie is dit zelf alvast in te vullen en daarna het papier te vermenigvuldigen voor de hele groep.

Zo'n ingevuld formulier levert een heel overzichtelijk beeld van de fouten die een leerling heeft gemaakt. Als er bijvoorbeeld veel kruisjes staan in de kolom 'leren' ligt de conclusie natuurlijk voor de hand. Moeilijker is het als er in de kolom 'inzicht' veel kruisjes staan. Ik adviseer dan meestal om dit te compenseren door veel te oefenen, bijvoorbeeld door een vast daltonuur (een zelfwerkuur) in te plannen om aan oefenopgaven te gaan werken.

Als de leerling klaar is met deze analyse moet hij aan het eind een conclusie trekken.

Nadat het formulier helemaal is ingevuld, reageer ik op de analyse, geef tips en/of nodig de leerling uit om extra te komen oefenen. De leerling krijgt het formulier mee naar huis nadat ik er voor mezelf een kopie van heb gemaakt.

Elke leerling die een onvoldoende (<5,5) scoort op een tussentoets of schoolexamen heeft de plicht na de bespreking van de toets tijdens een daltonuur (zelfwerkuur) het foutenanalyseformulier te komen invullen. Leerlingen met een voldoende mogen naar eigen keuze een foutenanalyse maken. Ik kruis in een excelbestand de leerlingen aan die een analyse moeten maken en vink af als de analyse gemaakt is. Het is wel nodig met regelmaat in de les te melden dat er nog te maken analyses open staan.

Met de analyse maakt de leerling voor zichzelf duidelijk waar voor hem de mankementen zitten. Maar het geeft mij als docent ook een flinke dosis duidelijkheid. Leerlingen blijken namelijk behoorlijk eerlijk te zijn bij het invullen. Daardoor krijgen ze van mij een reactie op maat. Bijkomend voordeel voor mij als docent is dat ik meer informatie beschikbaar heb om te kunnen gebruiken tijdens rapportvergadering of oudergesprekken.

Reparatietraject

In 4 havo zijn wij vorig schooljaar begonnen met een pilotreparatietraject voor de tussentoetsen. Wij hebben een systeem waarbij alle cijfers van de bovenbouw meetellen in het examendossier. Geen enkel cijfer mag worden herkanst, met uitzondering van een beperkte herkansingsmogelijkheid voor de examenklassen na de laatste periode. In elke periode moet er naast het schoolexamen minstens één tussentoets worden gegeven. De tussentoetscijfers moeten substantieel meetellen. Bij economie hanteren wij één tussentoets per periode. Leerlingen

Kader I

FOUTENANALYSE										pag 1	datum: 23-02-'15
naam:		SE of TT 1 - 2 - 3 - 4 (omcirkelen)							cijfer: 4,2		
klas/cluster: ...5V.....Vak:Ec		stof: Kleding + Mobiliteit H 1-3									
(Huiswerk)opdrachten:		Zelftestopdrachten (buiten lesverband):					lweoplus- opdrachten:				
gemaakt: ja - deels - nee		gemaakt: ja - deels - nee					gemaakt: ja - deels - nee				
nagekeken: ja - deels - nee		nagekeken: ja - deels - nee					nagekeken: ja - deels - nee				
soort probleem (aankruisen)											
Nr. vraag	thema / trefwoorden	leren	lezen	rekenen	redeneren	formuleren	Multiple choice	inzicht	Opmerkingen		
1	differentiëren							x	Ik was de regel $TO = p \times q$ vergeten		
2	GTK-functie bepalen			x					Ik wist geen aanpak		
11	Verandering consumenten surplus berekenen							x	Verkeerd oppervlak berekend		
19	Subsidie	x							Wist niet hoe je dit in de figuur moest zien		
20	Vaststellen prijs		x						Wist het wel maar verkeerd gelezen		
Enz.	t/m eind pag 2										
conclusie(s) leerling:											
<p>Het surplus is een onderdeel waar ik veel mee moet oefenen. Daarnaast moet ik af en toe ook simpelweg wat beter en langer nadenken voor ik een vraag open laat. Ook is het handig om voor de toets nog even alles door te lezen, zodat ik geen punten laat liggen op vragen die ik gewoon had kunnen leren.</p>											
conclusie(-s) docent:											
<p>Dit onderwerp vergt veel oefening!! Kom in dalton met gerichte vragen. Zorg dat je gemaakte zelftestopgaven ook nakijkt. Oefen eventueel extra met opgaven van de website www.lweo.nl</p>											

die <5,5 scoren mogen na het maken van de foutenanalyse in de daltonuren bij een economiedocent een setje met oefenopdrachten komen maken en nakijken die gaan over het betreffende toetsonderdeel. Ze moeten hiervoor elke keer een formulier laten aftekenen. De leerlingen moeten hieraan een

minimaal aantal lesuren gewerkt hebben, meestal 4 à 5 uur. Als ze hier naar behoren aan gewerkt hebben naar oordeel van de eigen docent, wordt het behaalde cijfer van de tussentoets met een vol punt verhoogd. Van deze mogelijkheid wordt door de leerlingen zo massaal gebruikgemaakt,

dat wij ook dit jaar noodgedwongen de reparatiemogelijkheid alleen nog beperken tot 4 havo. Leerlingen nemen deze mogelijkheid uiterst serieus en stellen heel gerichte vragen als ze ergens niet uit komen. Soms komen leerlingen zelfs na schooltijd nog aan de reparatieopdrachten werken.

Een ideale leersituatie! Het is wel belangrijk dat er voldoende tijd zit tussen het moment van tussentoets en schoolexamen om niet in tijdnood te komen bij het reparatietraject. Wij zouden het systeem graag uitbreiden tot meer leerjaren en afdelingen en dat is ook een wens die andere leerlingen uitspreken. Na dit jaar gaan we uitzoeken hoe we dat kunnen realiseren. ■

¹. Het antwoordmodel van de toets projecteer ik met de beamer per vraag op het bord tijdens de bespreking en ik geef daarbij, waar nodig, een toelichting. Als je in een lesuur van 45 minuten een toets van 90 minuten wilt bespreken en dan ook nog individuele opmerkingen moet bespreken kom je in tijdnood. Ik heb daarom besloten dat leerlingen die vinden dat een vraag niet goed beoordeeld is, er telfouten zijn gemaakt, of die niet snappen waarom hun specifieke antwoord (deels) fout is hun bezwaren op een apart papiertje schrijven. Die opmerkingen kijk ik thuis na en ik reageer schriftelijk op hun opmerkingen. Dat kost me thuis wel de nodige tijd. Soms veel, als veel leerlingen op veel onderdelen het niet eens zijn met mij. Maar naderhand bij het teruggeven van mijn reactie krijg ik nauwelijks nog discussie. Voor mezelf is het prettig want ik hoef tijdens de les niet onder tijdsdruk te reageren. Ik merk dat ik daardoor tot een meer afgewogen oordeel kom en kan elke leerling wijzen op de specifieke fout die hij heeft gemaakt.

² De uiteindelijke vormgeving van het foutenanalyseformulier is ontstaan in een uitwisseling van ideeën binnen de vaksectie economie en wordt regelmatig bijgesteld.

Boekbespreking:

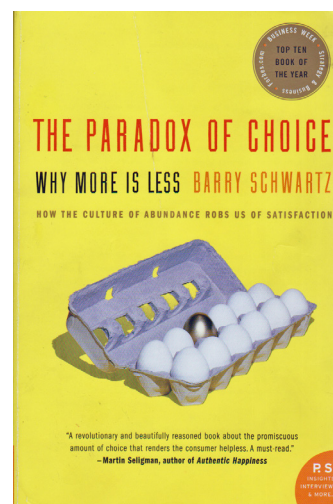
'The paradox of choice: why more is less' (Barry Schwartz)

Roel Grol

Bent u na het verschijnen van de LWEO-bundel 'Gedragseconomie' in 2014 ook zo geïnteresseerd geraakt in die 'andere kant' van economie? Het boek van Barry Schwartz bespreekt een set herkenbare economische contexten waarin het economisch keuzegedrag van echte mensen in de echte wereld centraal staat.

Het lijkt zo simpel, het kopen van een spijkerbroek. Maar Barry Schwartz beschrijft dat hem dat sinds een paar jaar de grootste mogelijke moeite kost. Niet doordat hij inmiddels een lastige maat heeft, maar vooral vanwege de overvloed aan keuzes. Waar hij vroeger gewoon naar de winkel zou hebben kunnen gaan voor een broek in zijn eigen maat (32-28), krijgt hij nu de éne na de andere vraag te verstouwen. Hij wordt geacht na te denken over de 'fit' van de jeans (regular, tight, easy, relaxed), de kleur, de wassing, et cetera. In plaats van direct voor de standaardkeuze ('van vroeger') te kunnen gaan, past hij ze nu allemaal, in de verwachting dat een toegenomen hoeveelheid aan keuzes ook tot een beter aanbod in broeken zou kunnen leiden. En ook een toegenomen verwachting maakt de keuze er niet gemakkelijker op, sterker nog: meer keuzes kunnen leiden tot een afname in *satisfaction*. Schwartz bespreekt vervolgens de overvloed aan keuzes die we in andere alledaagse omstandigheden aan zouden kunnen treffen: 85 soorten ontbijtcrackers, 120 pastasauzen en 175 varianten in

Roel Grol is docent economie bij het Instituut voor Leraar en School aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, promovendus aan de Radboud Universiteit en redactielid van Factor D.

theezakjes. Natuurlijk, zult u denken, hij loopt door een Amerikaanse supermarkt. Daar is alles groot en veel en overdreven. Maar vlak de hoeveelheid keuzes in onze Nederlandse supermarkten niet uit! Hoeveel koffiemelkvarianten staan er denkt u in de rekken van de Jumbo?

Neoklassiek denkkader

Vertrekkend vanuit een neoklassiek denkkader veronderstellen nogal wat economen dat consumenten nutoptimaliserend handelen, hun rationele keuzes makend op basis van volledige informatie. Maar de situatie in de supermarkt in de echte wereld is nogal complex. Hoeveel tijd en geld zou u als consument willen besteden aan het zoeken naar een optimale ontbijtcracker of pastasaus? Niet te

veel, waarschijnlijk, want supermarkten bieden in het algemeen producten aan die niet héél erg kostbaar zijn, die snel opgaan en dus ook weer snel kunnen worden vervangen. Schwartz (2004) beschrijft dat thuiskomen met een verkeerde keuze dan ook maar geringe consequenties heeft. Misschien dat we daarom in ons aankoopgedrag van dergelijke producten heuristieken hanteren: vuistregels om tot een snelle keuze te komen. Dat er allerlei

of in Nederland van de PTT, zijn er nu ontelbare vaste en mobiele aanbieders waardoor het nog maar de vraag is hoe een consument objectief kan bepalen wat in zijn/haar situatie de beste keuze is. En hoewel het in de lijn der verwachting ligt dat ons keuzegedrag er héél anders uitziet wanneer het gaat om financiële producten waar we een lange tijd aan vastzitten, zoals een studie, nutsvoorziening, ziektekostenverzekering of hypotheek,

nog één stap vóórder dan dit boek te denken. Met een economische bril naar de dagelijkse werkelijkheid leren kijken (zie Teulings, 2005) is één ding, maar verstandig economisch handelen is een tweede. Deel vier van het boek biedt daarom elf handreikingen die ons allen zouden kunnen helpen om uiteindelijk 'verstandige' economische beslissingen te kunnen nemen. Als onderzoek zou uitwijzen dat deze door Schwartz geformuleerde aanwijzingen inderdaad een basisuitrusting blijken voor verstandige financieel-economische beslissingen, zou het niet verkeerd zijn om opname ervan in een basiseconomiecurriculum te overwegen. ■

” Waarom wijkt keuzegedrag af van de theoretische veronderstellingen?

problemen zijn met deze vuistregels (zie ook Tversky & Kahneman, 1974), nemen we dan maar op de koop toe, figuurlijk en letterlijk in dit geval. En misschien komen we er daardoor uiteindelijk wel op uit dat we *genoegen* nemen met de pastasaus van Bertolli, die een bevredigende edoch *niet per se nutsoptimaliserende* keuze kan zijn (zie ook Cartwright, 2011).

Gedragkeuzes versus theorie

Deze gedachten volgend kan het voor een economiedocent interessant zijn om zijn leerlingen te kunnen duiden dat, hoe en waarom menselijk gedrag in de echte wereld soms afwijkt van het in theorie veronderstelde neoklassiek economische keuzegedrag. Ook al is vrijheid een belangrijke waarde en ook al kan het bieden van keuzes een gevoel van vrijheid vergroten, we zien ook een 'paradox' ontstaan, namelijk: dat een teveel aan keuze tot een bijbehorend risico om het-wellicht-niet-het-juiste te kiezen kan leiden en daarmee zelfs tot een gevoel van onvrijheid. Waar mensen vroeger uit een opleiding 'natuurkunde' of 'economie' kozen en binnen de opleiding van hun keuze een redelijk vastomlijnd curriculum doorliepen, beschrijft Schwartz bijvoorbeeld hoe een student op Harvard en Princeton eigen keuzes kunnen maken uit honderden vakken binnen evenzovele majors. Maar hoe weet je dan dat je de goede keuze maakt? Eenzelfde situatie lijkt van toepassing bij het kiezen van een telecom-aanbieder. Waar je vroeger in de Verenigde Staten klant was van Bell

blijkt ook hier, aldus Schwartz, de praktijk weerbarstig.

In dit Engelstalige boek neemt Barry Schwartz ons mee langs talloze voorbeelden van keuzesituaties in het dagelijks leven. Hij illustreert met behulp van (gedrags)economisch en experimenteel onderzoek hoe deze keuzes beïnvloed worden – ten goede en ten kwade. Want het zijn niet alleen economen en psychologen die geïnteresseerd zijn geraakt in de valkuilen in ons denken en redeneren. Ook de aanbieders van zowel alledaagse als financiële producten kennen inmiddels de biases in ons denken (zie ook Willis, 2008). Zou dit mogelijk verklaren waarom in de stationskiosk de kleinste koffiebekers zo duur is vergeleken met het medium formaat – en dat we *daarom* kiezen voor het *relatief* goedkope medium formaat (bijvoorbeeld Ariely, 2008; Ariely, 2012)? Zou dit kunnen verklaren waarom op websites van (zorg)verzekeraars tegenwoordig *testimonials* staan waarin tevreden klanten zich positief uitlaten over verzekeringspakket Y, wetende dat klanten die niet meer weten wat ze moeten kiezen een *shortcut* nemen en in plaats van ingewikkelde calculaties te maken afgaan op positieve verhalen van anderen? Het boek werpt dergelijke vragen op en belicht ook een aantal antwoorden. Maar bovenal zet het mij weer aan het denken over keuzes en de beïnvloeding ervan.

Ik neem ten slotte de vrijheid om ook

Referenties:

- Ariely, D. (2008). *Predictably Irrational*. New York: Harper Collins Publishers.
- Ariely, D. (2012). *The (honest) truth about dishonesty*. New York: Harper Collins Publishers.
- Cartwright, E. (2011). *Behavioral Economics*. Abingdon: Routledge.
- Schwartz, B. (2004). *The paradox of choice: Why more is less*. New York: Harper Collins Publishers.
- Teulings, C. et al. (2005). *The Wealth Of Education*. Retrieved from: <http://www.slo.nl>.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*. *Science*, 185, 1124-1131.
- Willis, L. (2008). *Against financial-literacy education*. *Iowa Law Review*, 94, 197-285.

'Tired of reading' en liever 20 minuten kijken en luisteren? Dat kan ook: http://www.ted.com/talks/barry_schwartz_on_the_paradox_of_choice?language=en

Had ik maar meteen geluisterd naar mijn onderbouwdocent

Sterre

Al in de onderbouw vertelde mijn economiedocent dat ik economie niet zou gaan halen zonder bijles in de bovenbouw. Nu in de zesde klas van het voortgezet onderwijs ben ik voor het eerst hierop teruggekomen.

Economie is voor mij altijd wel een zwaar vak geweest. Niet zozeer in de les, want dat kan ik goed volgen. Maar helaas heeft mijn school het verkeerde boek, wat betreft goede uitleg. Het is een boek met mooie plaatjes en grote lappen tekst, maar echt duidelijk is het niet en de sommen slaan niet op de uitleg die erbij gegeven is. Ook heeft het boek in plaats van duidelijke uitleg, een soort dialogen waarin ene Piet een vraag stelt en doet alsof hij er niets van snapt en het boek daar dan antwoord op geeft. Op zich leuk bedacht maar niet alles kan je serieus nemen. Het boek vraagt aan Piet 'Dus waarom snijden de meeropbrengsten en arbeidsproductiviteit elkaar in het hoogste punt van de arbeidsproductiviteit?', waarop Piet antwoord met 'Hè?' Als het boek vraagt 'wanneer de meeropbrengsten en de arbeidsproductiviteit aan elkaar gelijk zijn dan reageert Piet met 'Weet ik veel.' Leg gewoon uit wanneer de meeropbrengsten en arbeidsproductiviteit aan elkaar gelijk zijn, Piet blij en ik blij.

Na een tijdje ben ik gestopt met het maken van de sommen uit het boek. Ze komen namelijk totaal niet overeen met de vragen die ik op mijn toetsen krijg. Mijn docent benadrukt vooral de rekenkant van economie, zoals indexcijfers en elasticiteiten. Daar heb je namelijk

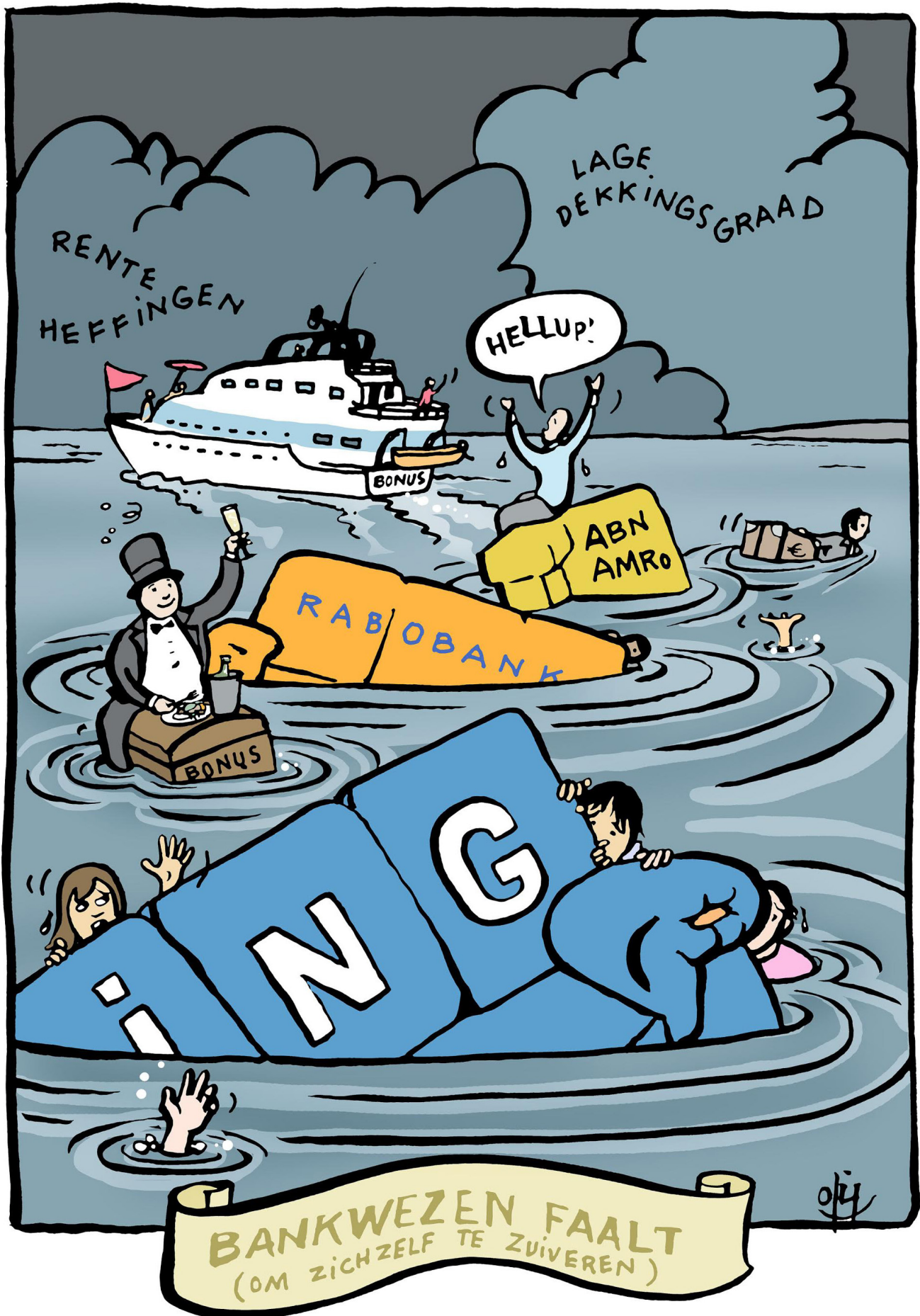
ook wat aan vind ik, moeilijke economische termen als dividend heb ik ook zonder leren binnen twee seconden opgezocht op internet. Vroeger maakte ik samenvattingen van het boek, zonder me echt te focussen op sommen. Dit heeft nooit echt lekker uitgepakt en ik stond voorheen gemiddeld een 6,1.

Dit jaar heb ik het anders aangepakt, ik heb het leerboek letterlijk niet opengeslagen. Ik ben sommen gaan oefenen van oefentoetsen en ben alle belangrijke punten die mijn docent had opgestuurd gaan uitschrijven, zo uitgebreid en simpel dat zelfs een kind van tien jaar het nog zou begrijpen. Uiteindelijk begreep ik alles, alleen toen kwam ik bij mijn grootste struikelblok. Ik vertrouw niet op mezelf als het gaat om economie, heb meerdere keren gehad dat ik het helemaal begreep en dan de toets voor me had en het echt Chinees leek. Dan raakte ik zo in de stress dat ik het echt ging verkloten. Vandaar dat ik twee dagen van tevoren langs een vriend van mijn vader ging. Hij is zelf een economiedocent en kon mij wel helpen met de laatste loodjes. Dit was mijn eerste bijles economie en heeft mij ontzettend geholpen. Ik kwam er aan zonder vragen over de stof, ik begreep het allemaal wel, maar wilde nog oefenen en het gewoon nog een laatste keer doornemen. Na de bijles had ik echt zelfvertrouwen dat ik het zou gaan halen. Hij vond dat ik het goed kende en ik snapte het ook echt.

Daarna heb ik het nog één keer helemaal doorgelezen en vroeg naar bed gegaan. Ik voelde me fris en helder voor het examen, maar was ook zenuwachtig. Toch wist dat ik het kon en heb toen een mooie 7.2 gehaald voor het SE. Waar ik erg blij mee ben, want de toets was moeilijk. Achteraf bekeken had ik beter meteen bijles kunnen nemen, in plaats van eigenwijs te zijn.

Sterre is een leerling in 6 vwo.

Cartoon

Interessante websites (2)

Lenie Kneppers

Waar vind ik het lesmateriaal voor mijn les? Lesmateriaal dat past bij mijn visie op onderwijs en op de huidige inzichten in het leren van leerlingen en de daaruit voortvloeiende instructie. Dit was de inhoud van het artikel 'Interessante websites (1)' in het vorige nummer van Factor D. In dit artikel vindt u een uitwerking van een onderwijstype aan de hand van een andere interessante website.

In het artikel: interessante websites (1) heb ik gepleit voor het ordenen van lesmateriaal op innovatieve onderwijsstrategieën, gebaseerd op de huidige inzichten in leren en instructie. Op basis van de huidige inzichten wordt op de website¹, die ik in het vorige nummer besprak, een aantal innovatieve onderwijstypen beschreven.

In dit artikel wil ik met behulp van een andere website² de onderwijsstrategie 'gedocumenteerde probleemoplossing' met een voorbeeld uitwerken.

Gedocumenteerde probleemoplossing

Wat wordt verstaan onder de strategie 'gedocumenteerde probleemoplossing'³

Dit is een actieve leertechniek die leerlingen verplicht om aan te geven welke stappen zij maken bij het oplossen van een probleem en dan de stappen, die zij volgen, uit te schrijven of anderszins weer te geven.

Lenie Kneppers is vakdidactica economie aan het instituut voor de lerarenopleiding van de Universiteit van Amsterdam en redactielid van Factor D.

Deze innovatieve strategie heeft de volgende kenmerken:

- Leerlingen worden zich meer bewust van hun probleemoplosvaardigheden als daar een beroep op wordt gedaan: metacognitieve vaardigheden, bewustwording van hun eigen leerproces, sturen van hun motivatie, planning etc.
- Leerlingen ontwikkelen en verbeteren hun probleemoplosvaardigheden.
- Geeft de mogelijkheid aan de leraar om misconcepties en gemiste stappen van leerlingen te ontdekken (formatieve toetsing).
- Geeft de leraar kans om gedetailleerde feedback aan leerlingen te geven.

Wat is er te vinden op de Numbeo website?

Numbeo is de grootste database van landen en steden over de hele wereld, verzameld door gebruikers van deze website. Numbeo geeft informatie over de kosten van levensonderhoud, woonindicatoren, gezondheidszorg, verkeer, criminaliteit en milieuvervuiling.

Op de website kunnen allerlei landen en steden op al die onderwerpen met elkaar vergeleken worden. Dat is een prachtig uitgangspunt. De zwakte van de website is dat de verzameling van de data door gebruikers wordt gedaan. De vraag is of deze data wel betrouwbaar zijn.

Als je de data gaat bekijken en vooral als je ze gaat vergelijken, komt steeds

de vraag naar boven: 'klopt dit wel?' en 'hoe zit dit dan precies', of 'hoe is dit verklaarbaar'? Dat zijn nu precies interessante vragen, die ingezet kunnen worden bij gedocumenteerd probleemoplossen.

Mogelijke aanpak

Om een idee te geven hoe dit aangepakt zou kunnen worden zal ik een voorbeeld uitwerken.

Op de numbeo website kunnen we de vergelijking in waardering zien op verschillende onderdelen van de gezondheidszorg tussen Amsterdam en Londen (zie tabel 1). Interessant omdat dit onderwerp heel actueel is.

1. De klas kan verdeeld in een aantal groepjes. Groepjes gaan brainstormen over welk onderdeel zij zich het meest verbazen. Bijvoorbeeld over het grote verschil in tevredenheid wat betreft de kosten voor de patiënt. Of: de lage waardering voor de wachttijden in b.v. ziekenhuizen. Elk groepje zou een verschillend onderdeel kunnen kiezen. Mocht het lastig zijn bij dit onderwerp genoeg verschillende onderwerpen te vinden dan kunnen ook andere thema's betrokken worden waarbij verschillen zijn tussen Amsterdam en Londen. De helft van de klas kan dan bijvoorbeeld 'De kosten van levensonderhoud' vergelijken.
2. Dan volgt een sessie waarbij leerlingen vragen formuleren bij het door hen gekozen onderwerp.

Bij het onderwerp tevredenheid met betrekking tot de kosten voor de patiënt, zouden de volgende vragen kunnen worden gesteld:

- Waarom zijn Londenaren veel meer tevreden?
- Is gezondheidszorg in Engeland voor patiënten goedkoper dan in Nederland?
- Hoe komt dat? Wie betaalt dan wat?

Tabel I Health Care Comparison Between Amsterdam and London

Index	Amsterdam	London
Health Care System Index:	64.63	72.58
	Amsterdam	London
	Improve Data	Improve Data
Skill and competency of medical staff	High 70.83	High 70.24
Speed in completing examination and reports	High 60.42	High 60.12
Equipment for modern diagnosis and treatment	Very High 90.00	Very High 97.30
Accuracy and completeness in filling out reports	High 75.00	High 67.07
Friendliness and courtesy of the staff	High 75.00	High 70.83
Responsiveness (waitings) in medical institutions	Moderate 45.83	Moderate 47.62
Satisfaction with Cost to you	Moderate 47.92	Very High 80.95
Convenience of location for you	High 68.75	High 78.12
Contributors:	12	42
Last Update:	September, 2014	April, 2015

- Waarom kiest Engeland voor een ander systeem dan Nederland?
 - Is het Engels systeem beter dan het Nederlandse of zitten er ook nadelen aan?
3. Elk groepje leerlingen moet de gestelde vragen bespreken met de leraar. Deze kan dan bijsturen. Leerlingen moeten immers leren welke stappen zij moeten maken in de probleemoplossing.
 4. Dan gaan de leerlingen uitzoeken waar ze de informatie kunnen vinden om de vragen te beantwoorden. Als leerlingen voor het eerst een dergelijke opdracht krijgen is het goed dat de leraar informatie aandraagt. Dat kan informatie in tekst zijn, maar ook kan de leraar de leerlingen verwijzen naar een persoon, die op de hoogte is van de gezondheidszorg in Engeland en een persoon die het Nederlandse systeem kent. Ook video's kunnen daarbij gebruikt worden.
 5. Leerlingen moeten overleggen met elkaar hoe zij, met welke

- informatie, tot een antwoord op de vragen komen. Dit voorstel bespreken ze met de docent.
6. Leerlingen bepalen of en hoe ze de informatie verdelen en hoe ze elkaar daarover informeren. Ook bij deze processtap kan begeleiding door de leraar noodzakelijk zijn.
 7. Ten slotte gaan leerlingen bepalen op welke wijze ze hun onderzoek gaan presenteren en aan wie dit gaat gebeuren. Dit voorstel wordt weer voorgelegd en besproken met de docent.

Met deze manier van werken wordt bereikt dat leerlingen leren om stappen uit te zetten om een probleem op te lossen. De begeleiding is daarom in het begin heel hoog, maar kan gedurende het jaar geleidelijk afnemen. Steeds kunnen (nieuwe) strategieën worden ingeoefend.

Deze leeractiviteit beantwoordt dus aan de eerder genoemde 'gedocumenteerde

probleemoplossing'. De Numbeo website is een interessante bron van onderwerpen voor dit soort onderzoek. ■

¹ <http://serc.carleton.edu/econ/index.html>

² www.numbeo.com

³ <http://serc.carleton.edu/econ/index.html>

De drijfveer van een leerling

Marius

Het is nu ongeveer drie maanden voor het eind van het schooljaar en nu is het voor sommige leerlingen de tijd om heel hard aan de slag te gaan. Ze moeten een eindsprint maken om toch nog over te gaan naar het volgende leerjaar. Nog even vlammen in de laatste toetsweek, zoals wij dat noemen. Dit is voor mij op dit moment niet echt nodig, maar ik heb dit wel een aantal jaren meegemaakt. Dit harde werken zo vlak voor het einde van het schooljaar vereist motivatie, maar hoe kom je aan deze motivatie en wat is deze motivatie? Ik wil het in deze column gaan hebben over de drijfveren van leerlingen op dit moment van het jaar, maar ook gewoon tijdens het gehele schooljaar.

Je zit er doorheen, je hebt het hele schooljaar een strijd gevoerd om het te halen maar dan lijkt het er toch op, dat het hem dit jaar niet gaat worden. Wat zorgt er dan toch voor dat je nog even doorzet. Voor mij was dit het uitzicht op een schooljaar zonder mijn vrienden en ik zou dan als eerste van mijn vrienden blijven zitten en ik zou als eerste hebben gefaald. Wat bij mij ook speelt is dat je nu zo langzamerhand wel klaar bent met school en een extra jaar zou dit alleen maar erger maken. Ik denk daarom soms ook dat het lang niet altijd zin heeft om een leerling, die niet gemotiveerd is, het jaar opnieuw te laten doen. Hij zal in de meeste gevallen niet gemotiveerder zijn dan hij dat in het voorafgaande jaar was. Ik heb zelf in mijn eigen omgeving dubblanten gezien die helemaal ontspoorde. Ze waren gewoon aan het wachten tot ze niet meer leerplichtig waren en uiteindelijk met school mochten stoppen.

Wat mij al het hele jaar bezig houdt om hard te werken is het vooruitzicht op de studententijd, die volgens mijn ouders en hun vrienden de beste tijd van mijn leven zal gaan worden. Een ander ding dat mij motiveert, is dat ik mijn ouders en sommige docenten trots wil maken. Heel soms werkt een beloning voor een goede prestatie ook als motivatie. Maar als ik even inzoom op het trots maken van een leraar, dan wil ik uitleggen waarom ik deze leraar trots wil maken, dus hoe deze motivatie tot stand komt.

Ik heb twee leraren die ik trots wil maken: mijn economiedocente en mijn docent Nederlands. Bij mijn docent Nederlands is dit het geval omdat ik hem een beetje als rolmodel zie. Hij is nog relatief jong - eind twintig - en

hij is gewoon een hele toffe vent. Bij mijn economiedocente is het iets anders. Zij geeft ontzettend goed les en je kan zien dat ze het leuk vind om les te geven. Ze is ook erg bezig met hoe het met de leerling gaat. Alhoewel ze niet mijn mentor is, vraagt ze wel of het goed gaat op school. Wanneer ik een minder goed cijfer haal voor haar vak vraagt ze ook hoe dit komt, hoe ik dit van plan ben dit te gaan verbeteren en of ze me daarbij kan helpen. Ze steekt tijd in mij als leerling en ik zou niet willen dat deze tijd voor niets was. Ik wil dus aan haar laten zien dat ik het kan, ik wil haar dus niet teleurstellen. Ik denk dat als een docent moeite voor een leerling doet, dan zal deze leerling ook moeite doen voor deze docent. De leerling zal tijd en aandacht in zijn werk steken om de leraar ervan te overtuigen dat de leraar die moeite niet voor niets heeft gedaan. Maar soms is het ook zo dat als je bijvoorbeeld van je mentor hoort dat op de lerarenvergadering maar drie van de twaalf leraren denken, dat je daadwerkelijk een vwo leerling bent, je dan wilt bewijzen dat ze ongelijk hebben. Je wilt ze laten zien dat je het wel kan. Je wil als het ware je tong naar ze uitsteken. Dat is voor mij ook een tijdje een drijfveer geweest. Puur omdat ik graag mensen laat zien dat ze ongelijk hebben.

Mijn conclusie is dus dat een leraar zijn leerlingen een beetje moet motiveren. Je moet als leraar zelf gemotiveerd zijn en dit uitstralen. De leerlingen zullen dit vanzelf overnemen. Je kan vaak door simpelweg zelf een goede uitstraling te hebben een leerling naar het volgende schooljaar helpen. Als leerlingen het gevoel hebben dat je een goede docent bent, zullen ze automatisch proberen om je trots te maken. En als een leraar moeite stopt in en aandacht heeft voor een leerling, de leerling dit terug zal betalen door beter te presteren. Kortom de docent heeft veel invloed op het gedrag en de motivatie van de leerling. Je speelt als docent dus een belangrijke rol in het helpen een leerling naar het volgende jaar te krijgen, niet alleen door ze de stof goed uit te leggen maar ook door je uitstraling en je persoonlijke aandacht. Ik hoop dat ik hiermee geholpen heb om de motivatie van een leerling duidelijker te maken.

Ik wil ook nog even mijn eigen docenten bedanken voor hun vertrouwen of wantrouwen in mij, dit motiveert mij om goed te presteren.

Voor vragen of opmerkingen, mail naar:
keesje97@gmail.com

Marius is een leerling uit vwo 5

COLOFON

Factor D is een kwartaalblad voor het economieonderwijs en zijn didactiek. Factor D wordt uitgegeven in opdracht van de Stichting Ontwikkeling Economie Onderwijs ten behoeve van economiedocenten, geïnteresseerden en aankomende leraren.

Redactie

Het doel van de Stichting Ontwikkeling EconomieOnderwijs is: 'het zonder winst oogmerk bevorderen van het onderwijs in de economie of andere vakken, op zodanige wijze dat de leerling inzicht krijgt in maatschappelijke vraagstukken, en voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords.'

Binnen het kader van deze doelstelling is de redactie volstrekt onafhankelijk. Dat betekent dat Factor D open staat voor discussiebijdragen, boekbesprekingen, artikelen over lesmateriaal, leerplanontwikkeling, leservaringen, schoolexamenopgaven. Dit alles ten dienste van het economieonderwijs. Daarbij is een actieve bijdrage van de lezer onontbeerlijk.

De redactie bestaat uit:

Roel Grol, Wim van Kleef, Lenie Kneppers, Kees van den Nieuwenhof en Henk Vercoulen.

Redactieadres:

Stichting Ontwikkeling EconomieOnderwijs,
Postbus 7466
1007 JL Amsterdam
Tel. 020-6700272, fax 020-6700273
Email: info@soeo.nl

Abonnementen

Abonnementen 15,- euro per jaar, studenten 10,- euro per jaar. Abonnementen kunnen elk moment van het jaar ingaan. Na één jaarabonnement zijn opzeggingen mogelijk per kwartaal, uiterlijk één maand vóór het verstrijken van het kwartaal. Opgave op het redactieadres. Adreswijzigingen kunnen ook naar het redactieadres worden gestuurd.

Vormgeving en Zetwerk:

Studio Kraft - Veldhoven.
Foto's: Henk Vercoulen en Linda van Haren

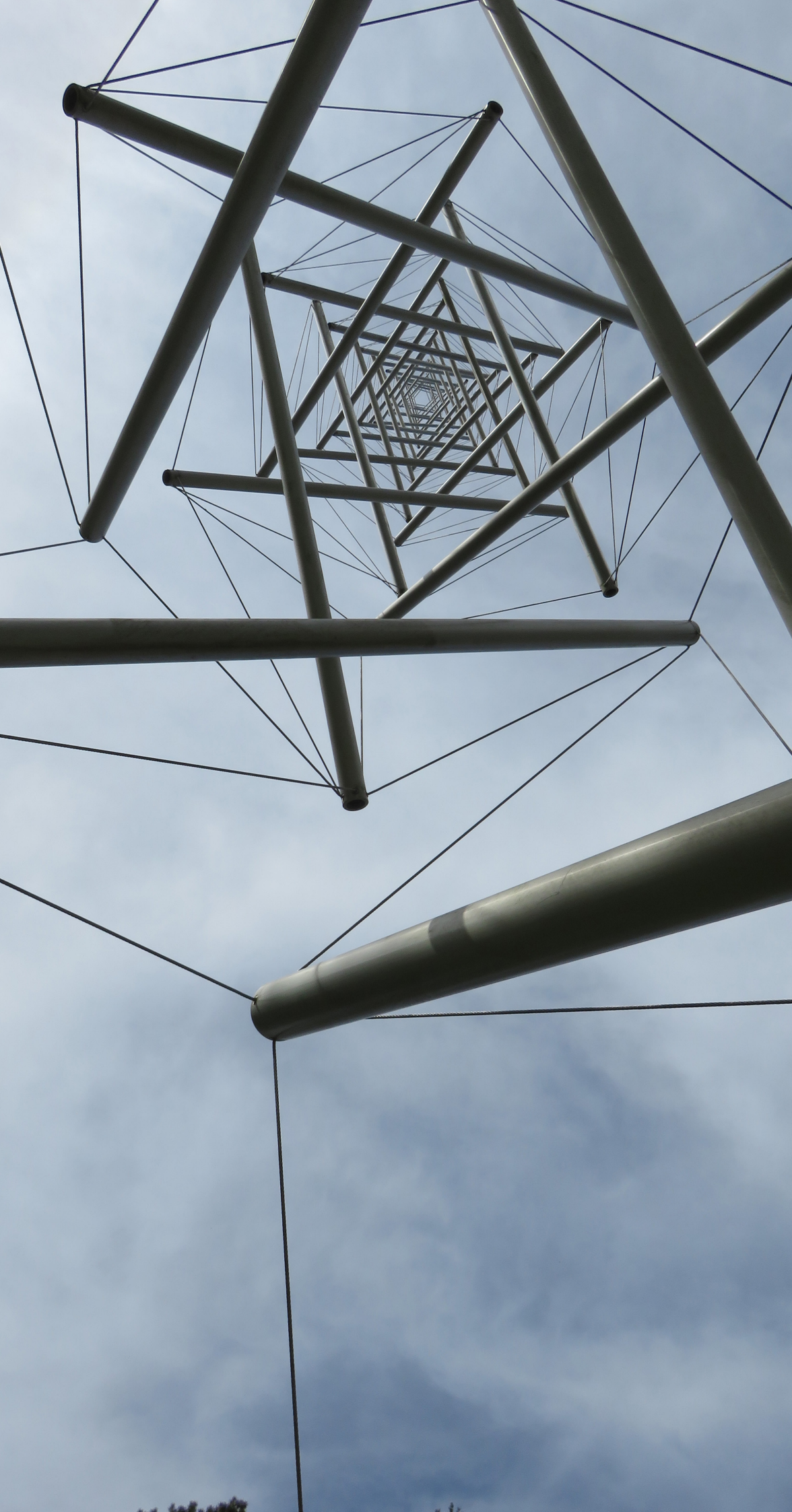
Druk: Ergon - Grafimedia, Eindhoven.

ISSN-nummer: 0926-2172.

Copyright: Stichting Ontwikkeling EconomieOnderwijs, 2013. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Stichting Ontwikkeling EconomieOnderwijs.

700 exemplaren

uitgave van de
Stichting Ontwikkeling
EconomieOnderwijs